

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY
UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2024
3/2/1
Tabiiy fanlar
turkumi

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m f.d., professor

Tahrir hay'ati:

Sabirov R.Z. – b.f.d., akademik

Aripov T.F. – b.f.d., akademik

Salixov SH.I. – b.f.d., akademik

Otajonov Sh. – f-m.f.d., prof.

Tojiboyev K.Sh. – b.f.d., akademik

Sattarov J.S. – b.f.d., akademik

Abduraxmanov T. – b.f.n.

Qodirova Sh. – k.f.d.

Xaitboyev A.X. – k.f.d.

Mahkamov M.A. – k.f.d., prof

Umarov A.Z. – g-m.f.n., dots.

Hikmatov F. – tex.f.d., prof.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2024

Nigina RO'ZIQULOVA,
Buxoro davlat universiteti magistranti
E-mail: ruzikulovanigina99@gmail.com
Avazbek BAROTOV,
Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti
Hikoyat NUROVA,
Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
Jasurbek O'RINOV,
Buxoro davlat pedagogika instituti talabasi

Buxoro davlat universiteti dotsenti M.M. Turayev

FAUNA AND CONSERVATION OF GAME ANIMALS IN UZBEKISTAN (BY THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION)

Annotation

The article examines and summarizes the collected preliminary materials on the fauna of game animals and their protection in the Bukhara region. Recommendations have been made aimed at maintaining the stability of the population of mass hunted game animals in the region and their protection.

Key words: population, game animals, quota, ecology, hunting.

ФАУНА И СОХРАНЕНИЕ ОХОТНИЧЬИХ ЖИВОТНЫХ В УЗБЕКИСТАНЕ (НА ПРИМЕРЕ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация

В статье рассматриваются и обобщаются собранные предварительные материалы по фауне охотничьих животных и их охране в Бухарской области. Разработано рекомендации направленные на поддержание стабильности популяции массово добываемых охотничьих животных в регионе и их охрану.

Ключевые слова: популяция, охотничьи животные, квота, экология, охотничье хозяйство.

O'ZBEKISTONDA OVLANADIGAN HAYVONLAR FAUNASI VA MUHOFAZALANISHI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA)

Annotatsiya

Maqolada Buxoro viloyatida ovlanadigan hayvonlar faunasi va ularning muhofazalanishiga doir yig'ilgan dastlabki materiallar muhokama qilingan va xulosalangan. Viloyatda ko'p sonida ovlanadigan hayvonlar populyasiyasining barqarorligini saqlab qolishga va ularni muhofaza qilishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: populyasiya, ovlanadigan hayvonlar, kvota, ekologiya, ovchilik xo'jaligi.

Kirish. Dunyo miqyosida biologik xilma-xillikning muhim tarkibiy qismi sanalgan hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish masalasiga bugungi kunda alohida e'tibor qaratilmoqda. Hayvonot dunyosidan ov qilish maqsadida keng va ba'zan nooqilona foydalanish, ov xo'jaliklarini yuritish sohasidagi mavjud muammolar ko'pchilik hollarda turlarning qirilib ketishiga yoki sonini kamayishiga sabab bo'ladi va ba'zan ular noyob yoki yo'qolib ketish xavfi ostidagi turlarga aylanadi. Mazkur masalalarni o'rganish va ularni hal qilish bo'yicha tegishli tavsiyalar ishlab chiqish, hayvonlarni muhofaza qilish va ulardan barqaror foydalanish, ovchilik xo'jaliklari yuritishni optimallashtirish aholining iqtisodiy va ijtimoiy farovonligini oshirishda nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

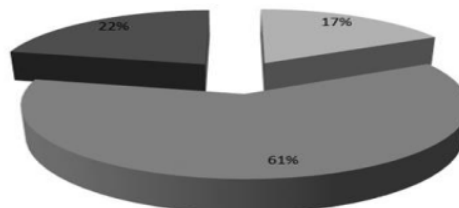
Ovchilik xo'jaliklarini boshqarish jarayonida zamonaviy uslublar va texnologiyalardan foydalanish natijasida turlarning sonini va ularning yashash muhitining barqarorligini saqlashga erishish mumkin. Ta'kidlash lozimki, har bir regionning zoogeografik xususiyatlariga va u Yerdagi ovchilik sohasining o'ziga xosligiga bog'liq holda ov ob'ektlarining turi va ovlash hajmi o'zaro farq qiladi. Shunga ko'ra, muayyan region uchun ovlanadigan turlar ro'yxatini tuzishga, istiqbolli turlarni iqlimlashtirishga va ovlash uchun tegishli ruxsatnomalar berishga nisbatan ilmiy yondashish ovlanadigan turlar sonining kamayib ketishining oldini olishda, biotexnik tadbirlarni amalga oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqishda va amaliyotga joriy etishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Dunyo miqyosida va O'zbekistonda ovlanadigan hayvonlarning ekologiyasi, xo'jalik ahamiyati va ularni sun'iy sharoitda ko'paytirish va muhofaza qilish bo'yicha bir qator ishlar amalga oshirilgan (L.Munro, Ph. Chardonnet, C. Rosenberry, G. Griffen, G.I. Ishunin, M.G. Mitropolskiy va boshq.) [1,2, 8,9,10].

Tadqiqot metodologiyasi. Mavzuga tegishli materiallar 2023-2024 yillarda Buxoro viloyatidagi O'zbekiston ovchi va baliqchilar sport birlashmasi Buxoro viloyat bo'limiga tegishli ovchilik xo'jaliklaridan, O'zbekiston Respublikasi O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi Davlat qo'riqxonalari, milliy tabiat bog'lari va ovchilik xo'jaliklari boshqarmasi hamda Bioxilma-xillik va muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni muhofaza qilish va ulardan foydalanishni nazorat qilish Buxoro viloyat hududiy inspeksiyasi hisobotlaridan foydalanildi. Buxoro viloyatidagi ovchilik xo'jaliklaridan tashqari hayvonlar ovlanadigan boshqa hududlarda ham (agrosenoalar, ovchilik xo'jaliklari atroflari, ko'llar, kollektor va kanallar) ovlanadigan turlarning ekologik xususiyatlari va ov ob'ektlari sifatidagi ahamiyatiga tegishli materiallar yig'ildi. Mazkur joylarda ovlanadigan turlarning ovlash hajmiga oid materiallarni yig'ishda aholi bilan o'tkazilgan anketa-so'rov metodidan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining 2020 yil 25 mayda tasdiqlangan "Hayvonot dunyosi ob'ektlarining davlat hisobini, ulardan foydalanish hajmlari hisobini va davlat kadastri yuritiladigan umurtqali hayvon turlarining ro'yxati" ga asosan O'zbekistonda umurtqali hayvonlarning 74 turi ovlashga ruxsat etilgan. Shundan, qushlar- 45 tur, sut emizuvchilar-16 tur va baliqlar-13 turdan tashkil topgan (rasm, jadval).

■ pisces ■ aves ■ mammalia

Rasm. O'zbekistonda ovlashga ruxsat etilgan umurtqali hayvonlarning ovlanadigan turlar tarkibidagi hisssasi

2023-2024 yillarda Buxoro viloyatidagi ovchilik xo'jaliklarida olib borgan tadqiqotlar natijasida bu yerda O'zbekistonda ovlashga ruxsat etilgan umurtqali hayvonlarning 60 turining uchrashi qayd etildi [4,5,6]. Aniqlangan hayvonlarning 9 turi (15,0%) sut emizuvchilarga, 38 turi (63,3%) qushlarga, 13 turi (21,6%) baliqlarga tegishliligi aniqlandi. Ovlashga ruxsat etilgan turlar orasida qushlar ko'pchilikni tashkil etishiga qaramasdan, amaliyotda ularning atigi 8 turining (9,5%) ovlanishi aniqlandi.

Jadval

O'zbekistonda ovlashga ruxsat etilgan umurtqali hayvon turlari

Nr	Turning nomi	O'zbekistonda rasmiy ravishda ovlanadigan turlar	Buxoro viloyatidagi ovlanadigan turlar
Sut emizuvchilar-Mammalia			
1	Yovvoyi cho'chqa-Sus scrofa (Linnaeus, 1758)	K	K
2	Sibir tog' echkisi-Capra sibirica (Pallas, 1776)	K	U
3	Yelik (yovvoyi echki)-Capreolus pygargus (Pallas, 1771)	K	U
4	Jayra-Hystrix indica (Kerr, 1792)	O*	U
5	Qum torusbogoni-Lepus capensis (Linnaeus, 1758)	JK	JK
6	Qizil sug'ur-Marmota caudata (Geo, 1844)	O*	U
7	Nutriya-Mycocastor coypus (Molina, 1782)	O*	U
8	Oudatra-Ondatra zibethicus (Linnaeus, 1758)	JK	JK
9	Tulki-Vulpes vulpes (Linnaeus, 1758)	K	K
10	Bo'ri-Canis lupus (Linnaeus, 1758)	K	K
11	Chiyabo'ri-Canis aureus (Linnaeus, 1758)	O*	O*
12	Osiyo cho'i mushugi-Felis zibethicus ssp. (Fors, 1780)	DO	DO
13	To'qay mushugi-Felis chaus (Gueldenstaedt, 1776)	DO	DO
14	Bo'riq-Meleus meles (Linnaeus, 1758)	JK	Y
15	Tog' susasi-Martes foina (Erxleben, 1777)	K	U
16	Amerika morkasi-Mustela vison (Schreber, 1777)	O*	U
Qushlar-Aves			
17	Katta qarg'ov - Phalacrocorax carbo	K	K
18	Katta ko'buqa - Botaurus stellaris	DO	DO
19	Kulrang g'oz - Anser anser	JK	JK
20	Ang'it - Tadorna ferruginea	O*	O*
21	Suralay g'oz - Tadorna tadorna	O*	O*
22	Yovvoyi o'ndak - Anas platyrhynchos	JK	JK
23	Churrak - Anas crecca	JK	JK
24	Qo'ng'ir o'ndak - Anas strepera	O*	O*
25	Olaganot (Olaganoti) - Anas penelope	O*	O*
26	Suqsur - Anas acuta	O*	O*
27	Katta churraqa - Anas querquedula	O*	O*
28	Suqsum - Anas chryseata	O*	O*
29	Olmabosh - Neta rufina	JK	JK
30	Qizilbosh - Aythya ferina	JK	JK
31	Haydarkokil - Aythya fuligula	DO	DO
32	Xitoy o'ndagi - Bucephala clangula	O*	O*
33	Katta cherag - Mergus mercanser	DO	DO
34	Himoloy ulari - Tetraogallus himalayensis	O*	U
35	Kaklik - Alectoris chukar	JK	U
36	Kulrang kaklik (Chil) - Perdix perdix	JK	U
37	Chil kaklik - Ammoperdix griseogularis	O*	U
38	Sogoldor kaklik (Soqolli chil) - Perdix dauurica	O*	U
39	Bedana - Coturnix coturnix	JK	K
40	Qirg'ovul - Phasianus colchicus	JK	JK
41	Suvmoshak - Rallus aquaticus	DO	DO
42	Suv tovug'i - Gallinula chloropus	K	DO
43	Qushqaldaq - Fulica atra	JK	JK
44	Yilqichi - Burhinus oedicnemus	DO	DO
45	Qizqush - Vanellus vanellus	DO	DO
46	Suv tang'oq - Vanellus leucurus	DO	DO
47	Loyxo'rako - Gallinago gallinago	DO	DO
48	Yakabotruq (o'rmon loyxo'raki) - Scolopax rusticola	DO	DO
49	Qorabotruq - Pterocles orientalis	JK	JK
50	Suv bulduruq - Syrhaptes paradoxus	O*	O*
51	Ko'k kaptar - Columba livia	JK	JK
52	Gov' kaptar - Columba palumbus	K	Y
53	Qumri - Streptopelia decaocto	DO	DO
54	Katta g'urraq (vog' g'urragi) - Streptopelia orientalis	DO	DO
55	Oddiy chug'urchuq - Struthio vulgaris	DO	DO
56	Mayza - Acridotheres tristis	DO	DO
57	Zag'uz'on - Pica pica	DO	DO
58	Zag'cha - Corvus monedula	DO	DO
59	Go'ng qarg'a - Corvus frugilegus	O*	O*
60	Qora qarg'a - Corvus corone	DO	DO
61	Ola qarg'a - Corvus cornix	DO	DO
Baliqlar-Pisces			
62	Leshch - Abramis brama	O*	O*
63	Rang barang do'ng peshona - Aristicthya nobilis	JK	JK

64	Oq qaytoq- <i>Aspius aspius</i>	O'	O'
65	Kumush tovonbaliq- <i>Carassius auratus</i>	O'	O'
66	Moybaliq- <i>Chalcaburnus chalcoides</i>	O'	O'
67	Oq amus- <i>Ctenopharyngodon idella</i>	JK	JK
68	Zog'ono baliq- <i>Cyprinus carpio</i>	JK	JK
69	Oq do'ng peshona- <i>Hypophthalmichthys molitrix</i>	JK	JK
70	Oddiy qizilko'z- <i>Rutilus rutilus</i>	JK	JK
71	Qorabaliq- <i>Schizothorax intermedius</i>	O'	O'
72	Lagga- <i>Silurus glanis</i>	JK	JK
73	Oq sla- <i>Siniperca kneri</i>	JK	JK
74	Iltobosh- <i>Channa argus</i>	YY	JK

Izoh: JK-juda ko'p sonda ovlanadigan; O'-o'rtacha sonda ovlanadigan turlar; K-kam sonda ovlanadigan turlar; DO-diyarli ovlanmaydigan turlar; U-uchramaydi.

Taksonomik tahlil natijasida, bugungi kunda amaliyotda ovlashga ruxsat etilgan turlardan *Pica pica*, *Corvus monedula*, *Corvus frugilegus*, *Corvus corone*, *Corvus cornix* va boshqa bir qator turlarning ovlash soni, ulami ovlash uchun ajratilgan kvotalar miqdori va ovlash hajmi haqidagi ma'lumotlarning yo'qligi aniqlandi. Davlat statistika qo'mitasining 7-eko va 1-OX statistik ma'lumotlariga ko'ra, respublika bo'yicha ovlangan g'ozlar, va o'rdaklarning turlar kesimidagi ovlash hajmi to'g'risidagi ma'lumotlar uchramasligi aniqlandi.

Ovlanadigan turlar faunasining boyligi, mahsuldorligi va iqtisodiy samaradorligi har birining tabiiy va zoogeografik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xosdir. Solishtirma qiyosiy jihatdan o'rganilganda, yirik maydonni egallagan davlatlarda, jumladan Rossiyaning turli regionlarida ovlashga ruxsat etilgan turlar tarkibi o'zaro farq qiladi, uning ayrim regionlarida Qizil kitobga kiritilgan turlardan boshqa barcha turlarni ovlashga ruxsat etiladi [3,7]. MDH ning o'rmon zonasida ov ahamiyatiga ega bo'lgan mo'yna beruvchi va tuyuqli hayvonlarning 50 turi, qushlarning 60 turi uchraydi, mo'yna beruvchi ov hayvonlarini ovlashdan keladigan daromadning o'rtacha 25 % suvsar, 14%, olmaxon, 12%, ondatra 10% tulki hissasiga to'g'ri keladi.

Xulosa va takliflar. Viloyatdagi ovchilik xo'jaliklarida ovlanadigan turlarning hududiy tarqalishi o'xshash bo'lib, bu xo'jaliklarning barchasini suv havzalari va ularning qirg'oq zonasida joylashganligi, ulardagi ekologik sharoitlarning o'xshashlik xususiyati bilan izohlanadi. Yashash muhitining o'ziga xosligi bilan bog'liq holda, Buxoro viloyatida ovlanadigan o'troq turlar shu turning boshqa populyasiyalardan tarqalishi, ozuqa tarkibi, reproduktiv siklining kechishidagi ayrim bosqichlari kabi bioekologik xususiyatlari bilan ma'lum darajada farq qiladi. Mazkur xususiyatlarni regionlar bo'yicha o'rganish turlarni muhofaza qilishga yo'naltirilgan biotexnik tadbirlarni amalga oshirishga va ovlash uchun kvotalarni belgilashga asos bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Митропольский М.Г., Сударев В.О., Дьякин Б.И. Об объемах добычи пластинчатоклоновых в среднем течении Сырдарьи по данным сборов плечевых костей //Актуальные проблемы изучения и сохранения животного мира Узбекистана: Материалы республиканской научной конференции. – Ташкент, 2011. – С. 35-36.
2. Ишунин Г.И., Салихбаев Х.С. Охотничье-промысловые звери и птицы северных склонов Туркестанского хребта // Охотничье-промысловые животные Узбекистана. АН УзССР. – Ташкент, 1963. – С. 5-19.
3. Сударев В. Проблема свинцового отравления водно-болотных птиц // Вопросы охраны птиц Узбекистана: Материалы республиканской конференции Общества охраны птиц Узбекистана. –Ташкент, 2017. –С.122.
4. Холбоев Ф.Р. Иклимий омилларнинг кушлар популяцияси зичлигини бошқаришдаги роли // Проблемы рационального использования и охрана биологических ресурсов Южного Приаралья: Материалы научно-практической конференции. – Нукус, 2008. – Б. 190-191.
5. Холбоев Ф.Р., Рахмонов Р.Р. Ов хўжалигини юртишнинг биологик хилма-хилликин саклашдаги ўрни // Проблемы рационального использования и охрана природных ресурсов Южного Приаралья: Материалы VII Международной научно-практической конференции. – Нукус, 2018. – С. 34-35.
6. Холбоев Ф.Р. Рахмонов Р.Р., Жабборов Б.И. Овчилик хўжаликларида ов туризми соҳасида фойдаланиш давр талаби // Ўзбекистонда чорва озукиси экинлари ҳосилдорлиги ва озукка етиштиришнинг самарадорлигини ошириш: Илмий-амалий анжуман материаллари. –Бухоро, 2019. – Б. 210-213.
7. Храбрый В. М. Утки и лысухи в Ленинграде // Охота и охотничье хозяйство. –Москва, 1979. – №4. –С.17.
8. Griffin G. Shifting sands: The world's threatened deserts / G.Griffin // World Conserv. – 2000. – Vol. 31. – № 2. – P. 3-4.
9. Munro L.Framing Cruelty:The Construction of Duck Shooting as a Social Problem // Society and Animals. 1999. Vol. 5. № 2. P. 137–154.
10. Rosenberry C. Game Take and Furtaker Surveys. Survey and Statistical Support Section / Pennsylvania Game Commission Bureau of Wildlife Management Research Division Annual Project Report / C.Rosenberry. – 2002. – 14 p.